

Petar Bojanić

*UBITI SUVERENA, USMRTITI OTADŽBINU,
BITI NEPRIJATELJ MAJKE¹*

O uslovima izdaje i paradoksima predstavljanja (*representatio*)
kod Thomasa Hobbesa

APSTRAKT: U tekstu se najpre predstavlja Hobbes-ova interpretacija izdaje i veleizdaje. Hobbes pokušava da ove dve stare institucije rimskog prava prilagodi vremenu u kome živi i svojim znanjima iz teologije i filozofije. Figura izdaje (i izdajnika) mogla bi da bude veoma značajna u kontekstu Hobbes-ovog (i ne samo Hobbes-ovog) razumevanja figure suverena i suverenosti. Centralno mesto teksta zauzima pokušaj da se, u okviru Hobbes-ove teorije predstavljanja (*representatio*) o kojoj on piše u poglavlju 16 knjige *Leviathan*, otkrije poreklo i bezuslovni uslov izdaje kao takve. Akt izdaje ili teatar u kome bi mogli da prepoznamo izdajnički gest (ili dinamiku izdaje), mogli bi da budu pronadjeni u takozvanom paradoksu reprezentacije i prokuracije. Izdajnik prekida lanac prenošenja vlasti i ovlašćenja, zaustavlja reprezentaciju i govorenje u ime drugoga. Kako je to moguće i da li govorenje i delovanje u svoje ime uvek ima elemente izdaje?

KLJUČNE REČI: izdaja, reprezentacija, suverenost, otadžbina, paradoks, neprijatelj.

U spisu Thomasa Hobbesa „Dijalog između filozofa i studenta Običajnog prava Engleske” /*A Dialogue between a Philosopher and a Student of the Common Laws of England*², koji je napisan između 1668 i 1675 godine, a objavljen posle njegove smrti (1681), filozof postavlja pitanje studentu o najvećem od svih zločina: šta je to *high-treason* (šta je to veleizdaja?). Student počinje da nabroja različite vrste izdaje ili izdajničkih akata koje neminovno izvodi podređeni u odnosu na nadređenog, podanik /*subject*/ u odnosu na svoga gospodara ili suverena³. Student citira i tumači

- 1 Članak je rađen u okviru naučno-istraživačkog projekta „Instituta za filozofiju i društvenu teoriju” u Beogradu *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost*, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (br. 149031). Kraća verzija ovoga teksta prezentirana je 8 marta 2007 u Narodnoj biblioteci u Beogradu u okviru ciklusa predavanja „Politike tajne. Tajna, Tajna služba, Služba državne bezbednosti („Državni razlog” i „ustanove suverenosti”).
- 2 *The English Works of Thomas Hobbes*, ed. Sir William Molesworth, Volume VI, London, John Bohn, 1840, pp. 1-161. Novo izdanje ovoga teksta priredio je i objavio Joseph Cropsey 1971 godine (University of Chicago Press).
- 3 *Ibid*, pp. 68-69.

ono što se nalazi u knjigama Edwarda Coke-a, tadašnjeg glavnog pravnika Kraljevine. Odmah na početku postoji jedan uslov ili jedna preambula svakog budućeg uslova postojanja izdaje: zbog različitih mišljenja i velikih nedoumica, Kralj/Vladar/Suveren je onaj koji odlučuje i koji se izjašnjava */make declaration/*, na osnovu običaja i konsultacija sa ostalim gospodarima */Lords/*, o tome kada nešto jeste, a kada nije izdaja. Potom student prava čita spisak najtežih (zlo)delo nužno zasnovanih na odricanju poverenja i poslušnosti. Listu započinje sa najvišom izdajom ili veleizdajom, a završava sa takozvanom malom ili malenom izdajom */petty treason/*. Najveća izdaja je ako neko naumi ili zamisli */compass or imagine/* da ubije Kralja ili kraljicu, njihovog najstarijeg sina ili naslednika, a mala je, naprimer, kada to isto učini sluga gospodaru ili gospodarici, žena mužu ili čovek svešteniku.⁴

„Ne samo ubistvo */killing/*”, objašnjava Hobbes nekoliko stranica kasnije, „nego i planiranje */design/* čini veleizdaju; ili, kao što se kaže na francuskom – *fait compasser* (planiranje) – izazivanje [podsticanje] drugih da navode [u smislu vođenja, navodjenja kompasom] ili planiraju Suverenovu smrt, jeste veleizdaja */the causing of others to compass or design the King's death is high-treason/*.”⁵ Zavera, *plot*, potaja je sinonim reči *compass* koju je Hobbes izabrao. Ukoliko neko planira, ili planira i potom ubije Suverena (Kralja, vrhovnika, vladara, prvog ministra ili premijera) postoji nekoliko preduslova koji bi trebalo da se ispune kako bi njegovo (zlo)delo uopšte predstavljalo najveću izdaju ili veleizdaju. U skladu sa pravom (zakonom ili statutom */statute/*), odnosno Edward-ovim „institucijama” koje Hobbes analizira i kritikuje:

a) suveren ili vrhovno telo (naprimer vlada) obznanjuje da li je nešto izdaja ili nije

b) atribut izdajničko ili izdajno je nužno potajno i nešto što proizilazi iz tajne (*iztajno*)⁶

c) vrši se unazad ili naopako */subversio/*, od podanika ka vlastodavcu (degenerativno), od inferiornog ka superiornom⁷ (*superanus*, suveren)

d) izvršava je onaj koji je pod zaštitom i podaništvom */ligeance/* Suverena (zbog toga izdajnik */perduellis/* nije neprijatelj */hostis/* jer je neprijatelj *a priori* izvan

4 *Petty* ili *petit treason* je ukinuta u 19 veku. Danas se ovaj zločin ne razlikuje od ubistva.

5 *The English Works of Thomas Hobbes*, Vol. VI, p. 76.

6 Reč „tajna” ne dodiruje nijedno polje značenja koje pokrivaju dve najpoznatije latinske reči: *secretum* i *arcanum*. Srpska, ali i ruska, češka, poljska, ukrajinska reč „tajna” */tai, tajus/*, potiče od indoevropskog *vor*, što znači obmana, kradja, razbojništvo. Praslavensko *t* ili *tat* znači kradljivac ili prvobitno sluga. *Stai* je na sanskritu krasti, dok je *stajnh* kradljivac. Cf. Julius Pokorny, *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*, München, 1959, S. 1010 (*tajiti, tai*, u značenju *Dieb, Diebstahl*).

7 S. H. Cuttler, *The Law of Treason and Treason Trials in Later Medieval France*, Cambridge University Press, 1981, p. 5.

podaništva /pokornosti, *allegiance*⁸ koje pruža Kralj ili Suveren), i na kraju

e) veleizdaja zasluđuje najvišu moguću kaznu (vešanje, čerečenje na četiri dela (takozvani *quartering*) i uništenje).⁹

Filozof */Philosopher/*, koji postavlja pitanje pravniku */Lawyer/* i koga u ovom „Dijalogu” glumi upravo Thomas Hobbes, nije zadovoljan odgovorom koji dobija a koji sam ja sazeo u okviru ovih pet tačaka. Bilo bi vrlo komplikovano ispitivati sve Hobbes-ove namere, a onda i sve posledice koje su njegove primedbe eventualno imale po vrlo nejasnu istoriju i transformaciju figure izdaje. Posle skoro 350 godina, izdaja (ili veleizdaja) kao jedna od presudnih institucija suverenosti i utemeljenja suverena, potpuno je preformulisana, oslabljena ili sasvim ispuštena iz ustava različitih država.¹⁰ Sa druge strane reč izdaja nikada nije mogla da bude prenesena u polje etike upravo zbog svog problematičnog političko-pravnog tereta. Od rasprava o vernosti, privrženosti, o doslednosti i o zavetu; od pokušaja da se izdaja pronadje na ivicama laganja i varanja i pretvaranja (simuliranja i disimuliranja; naprimer izdaja koja je pokrenuta i začeta kada se laže, izdaja koja je na delu tek onda kada se

8 Reč *allegiance* koju upotrebljava Hobbes je veza koja spaja podanika sa Suverenom, odnosno Suverena sa podanikom. Podanik se obavezuje na lojalnost i na poslušnost, a Suveren mu u zamenu duguje zaštitu. *Subject* ili podanik, čim se rodi (po rođenju), potpada pod vlast i zaštitu Suverena (*regere et protegere*).

9 *The English Works of Thomas Hobbes*, Vol. VI, p. 126.

Više od sto godina kasnije, Kant piše: „Najmanji pokušaj za to [radi se o napadu */Vergreifung/* na ličnost */Person/* zakonitog poglavara */das gesetzgebende Oberhaupt des Staats/*, na njegov život, P.B.] jeste veleizdaja */Hochverrath/* [prodito *eminens/*, a izdajnik */Verräther/* te vrste, kao neko ko pokušava da ubije [ili usmrti, P.B.] svoju otadžbinu [parricidal] */der sein Vaterland umzubringen versucht/*, ne može biti kažnjen manje nego smrću.” I. Kant, *Metafizika Morala*, Sremski Karlovci-Novı Sad, IKZS, 1993, s. 122; *Die Metaphysik der Sitten, Kant-Werke*, Band VI, S. 320.

10 Koje su posledice ovih prekrajanja ili odsustva instituta veleizdaje? Novi Ustav Republike Srbije ne pominje ni na jednom mestu izdaju, dok prethodni Ustav, usvojen 28 septembra 1990 godine, u članu 51 donosi sledeće: „Obrana Republike Srbije je pravo i dužnost svakog građanina. Niko nema pravo da prizna ili potpiše kapitulaciju, niti da prihvati ili prizna okupaciju Republike Srbije ili bilo kojeg njenog dela. Izdaja Republike Srbije je zločin prema narodu i kažnjava se kao teško krivično delo.”

Francuski Ustav donesen 4 oktobra 1958 godine veleizdaju */haute trahison/* pominje samo u članu 68 u kome se kaže da je „Predsednik Republike odgovoran za svoje postupke izvršene u okvirima svojih funkcija isključivo u slučaju veleizdaje.”

U ustavu SAD (paragraph 3, odeljak 3) izdaja je definisana kao povreda sa kojom se nastoji da se svrgne vlada jedne zemlje ili da se tokom rata pomogne neprijateljima iste te zemlje. „Izdaja protiv SAD bi se sastojala samo */only/* u pokretanju rata protiv njih (Sjedinjenih Američkih Država) */in levying War against them/* ili u pristajanju na njihove neprijatelje, pružajući im pomoć i potporu */in adhering to their Enemies, giving them Aid and Comfort/*.”

izbegava istina ili izdaja koja je prisutna dok se istina otkriva itd.)¹¹; od neuspelih nastojanja da se izdajnički akt univerzalizuje i postane pravilo ponašanja za sve u jednoj zajednici; od beskrupuloznih istorija skandiranja termina izdaja; od posve anahronih kodeksa o izdajniku unutar banditskih grupa i malih organizacija, ostala je možda samo nepresušna dinamika ove strategije skrivena na šavovima vrlo raznorodnih modela zajednice, zajedničkog života, žrtvovanja za zajednicu i poricanja zajednice u ime života.

Pokušaću da sistematizujem Hobbes-ovo nezadovoljstvo statusom izdaje unutar zakona */statutel/*, pokušaću da ga mislim naporedo sa završetkom paragrafa 14 („O zakonu i povredama”) iz knjige *De Cive /Gradjanin/* koja je prvo objavljena na latinskom 1641 godine, i pokušaću da pretpostavim da je možda pre svih drugih, Hobbes, odgovoran za posebno mesto koje figura izdaje treba da ima u demokratiji.

U temeljima statuta ili odredbi koje govore o izdaji, a koje Hobbes čita kod Edwarda Coke-a, nalaze se slavni instituti rimskih pravnika. Sve što Hobbes radi jeste jedan oblik demistifikacije pravnoga teksta i otkrivanje onih elemenata u pravu koji mu prethode i koji mu ne pripadaju. Kao što se izvesni pisac i član familije *Julia*, nekoliko decenija pre nove ere, trudi da uobičajene probleme i nevolje u braku i sa decom, „univerzalizuje” u pravila o brakolomstvu, pa potom apstrahuje preljubu i napiše takozvani *Ad Legem Iuliam Maiestatis /„Lex Julia o Izdaji”/* - zakone o izdaji u Rimu koji su bili nezaobilazni za vreme trajanja i republike i imperije – na isti način Hobbes razgrađuje „norme” i vraća ih u prirodno i običajno pravo. Zakoni i komentari koji su podvedeni pod takozvane Julijine zakone o izdaji, donose nekoliko momenata koje će Hobbes ovako ili onako koristiti kao ne-pravne i kao oblike koji neumitno prethode pravu (gradjanskom pravu, pravu na osnovu koga funkcioniše grad):

– prvo, sigurnost (Ulpijanova definicija 4.4.1. glasi: „Zločin izdaje jeste onaj koji je počinjen protiv Rimskog naroda i protiv njegove sigurnosti” */Maiestatis autem crimen illud est, quod aduersus populum Romanum uel aduersus securitatem eius committitur/*);

– drugo, izdaja je bliska sknavljenju */proximum sacrilegio crimen/* (takodje Ulpian);

– treće, izdaja je gluma (ili lažno predstavljanje; Marcianus 4.4.3 navodi da je po Julijinom zakonu izdajnik i onaj obični gradjanin */privatus/*, koji znajući i sa

11 Gotovo stopedeset godina pre Hobbes-ovih tekstova, 17 maja 1521, u čuvenom pismu Francesko-u Guicciardini-ju, Niccolo Machiavelli na sledeći način opisuje svoju praksu izmicanja, pretvaranja i foliranja: „Jer, ima tome već dugo, nikada nisam izrekao ono u šta verujem, niti sam ikada verovao u ono što sam rekao, i ako mi se desi da poneki put kažem ono što je istinito, sakrijem ga izmedju toliko laži *lio lo nascondo fra tante bugie!* da ga je teško pronaći.” *Lettere*, a cura di Franco Gaeta, Milano, Feltrinelli, 1961, p. 405.

zlom namerom, dela kao da je sudija /magistrat/ (odnosno, kao da je ovlašćen);¹²

– četvrto, *maiestas maiestas*; „izdaja” jeste/jednako „suverenost” ili izdaja /*maiestas*/ i suverenost /*maiestas*/ su nerazdvojivi i nerazrecivi; poreklo izdaje je u suverenosti i obratno.¹³

Ova poslednja tačka je posebno složena i sasvim prikrivena u istorijama tumačenja izdaje jer je naizgled trivijalna. Naime, izdaja podrazumeva da postoji jedan poredak koji se negira (Hobbes je značajan za nas jer instituciju suverenosti određuje topološki – to što se negira nalazi se uvek iza, pozadi). Dok negiram ja kvarim red ili niz, ali u isti mah i potvrđujem isti taj poredak. Iz-dajući, prenoseći (*tradere*) nešto s jednog mesta na drugo, ustoličujem prethodno ili matično mesto. Uslov koji je potreban da bi se ova konstrukcija držala i izdržavala – kako se prenos ne bi sasvim prekinuo – za Hobbesa (i ne samo za Hobbesa, naravno) takodje je upisan u engleskoj reči *t-reason*. Dakle, *reason*, razum ili račun jeste bespogovoran uslov. Potrebno je kalkulirati sa količinom i kontrolisati informacije koje mogu da budu „izdane” (predate)¹⁴ kako bi matični sistem informacija (možemo ga zvati bez okolišanja identitet ili kao Hobbes, ličnost, *person*) mogao i dalje da postoji.

Možda bi mogao da bude pogodan i jedan drugačiji primer: to je situacija u kojoj, država kao jedan sistem informacija nužno pretpostavlja manifestovanje, rituale razmena i prenosa informacija, ceremonije svedočenja i predstavljanja /*representatio*/

12 *The Digest of Justinian*, ed. T. Mommsen, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1985, Volume IV, pp. 802-805. O instituciji lažnog zastupnika ili lažnog namesnika /*falsus procurator*/ vidi Gabriel Le Bras, *L'évolution générale du procureur en droit privé romain des origines au IIIe siècle*, Paris, PUF, 1922, p. 88; Siro Solazzi, „Procuratori senza mandato” (1923) u knjizi *Scritti di Diritto Romano*, Napoli, Casa ed. E. Jovene, 1972, p. 569.

13 *Maiestas* je imenica nastala na osnovu poredjenja. Ova reč izražava odnos zasnovan na superiornosti. Naprimera, *maiestas* oca u odnosu na decu, muža u odnosu na ženu, *maiestas* Rima /*maiestas Populi Romani*/ u odnosu na pobeđene narode. Konfuziju proizvode varijacije ovoga komparativa. Sintagma *crimen maiestatis* podrazumeva izdaju (mada ne zamenjuje grčku reč *prodosia* (na latinskom *proditor*) nego reč *ade'beia*, a u vizantijskom periodu reč, *kato'siosis*), u kasnijoj istoriji imenica *crimen* se sistematski izostavlja i preostaje samo pridev *maiestatis*, upotrebljen dakle kao sinekdoha. *Maiestatis* (genitiv od *maiestas*), u Julijinom zakonu, je dodatno ime sa kojim se označava počinilac izdaje (veleizdaje). Etimološki, substantiv *maiestas* je izveden od glagola *magnificare* (uvećavati) nastalom iz imenice *magnus* (veliki) (tačnije od komparativa *maior* (veći)) a u suprotnosti u odnosu na *minor* (na ono što je manje). Dakle, ovaj termin označava nejednaku relaciju poredjenja gde jedna komponenta zauzima poziciju velikog, a druga poziciju malog. Ovaj oblik predstavlja zaboravljenu podlogu odredjenja „pojma suverenosti” (francuske reči sa kojom Jean Bodin obeležava i razrešava, na svoj način, ovu suštinsku neravnotežu između manjeg i većeg). Dakle, jedna ista reč obeležava suverenost kao neravnotežu u kojoj prednost ima ono što je veće, i izdaju, kao narušavanje neravnoteže i primata tog većeg nad manjim. Cf. Richard A. Bauman, *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg, Witwatersrand University Press, 1967, pp. 1-14.

14 *Predat* je ruska (staro-slovenska) reč koja znači izdati.

– govora i delovanja u njeno ime (u ime države) itd. Ovo navodi na pretpostavku – kao što je to sa Shannon-om već utvrđeno u kibernetici – da informacija „izlazi” i „ulazi”, da postoji njen *feed-back*, a onda i da informacija negde neumitno „curi”. To što se prenosi, što se manifestuje, što se izdaje, ali i to što „curi”, besprekorno potvrđuje identitet jednog sistema. Medjutim, šta sve pokriva ova neprilična metonimija „informacije koja curi”?

Sve moguće fantazije, analogije i asocijacije o raspadu jedne države ili o neizdrživom stanju u jednoj državi, nalaze se uvek između *maiestas* i *maiestas*, između izdaje i suverenosti, i ponavljaju Hobbes-ovu matricu i njegov poduhvat: dakle, razum ili račun ili glavni kompjuter (računar informacija) ili mozak ili razlog države (*Raison d'Etat*) nalazi se u glavi suverena; u kabinetu sa sekretarima (*tajnicima*) i u službi državne sigurnosti koja štiti ovu glavu suverena, štiteći zapravo lanac instanci koje se nižu „prema dole” (ili „prema dalje”) i koje se završavaju sa sasvim poslednjim (ili prvim, ili novim) i tek rođenim građanima.

Uz glavu i telo onoga koji sedi (ili stoji) ispred svih i predsedava, sa svakim novim rođenjem, dodaje se novi obaveznik na poslušnost,¹⁵ koji je u isti mah prvo zaštićen od svojih roditelja i staratelja (ili zastupnika; tada stupa na scenu *procuratio*, još jedan od ključnih pravnih instituta sa kojime Hobbes manipuliše i koji bi mogao da bude komplementaran *representatio*) upravo štitom samoga predsednika ili suverena. Tako je poredak ovlašćenja i punomoćja (autorizacija i licenci) u neprestanoj substituciji sa zaštitom i sigurnošću. Dakle, osim one poznate vizije Hobbes-ovog Suverena-*Leviathana* koje se nalaze na propratnim gravurama za njegovu knjigu (veliki džin koji se uzdiže iznad grada i čije je telo satkano od svih stanovnika grada¹⁶ (da li zaista od svih?) – poenta je da svi zajedno sačinjavaju snagu i da ta zajednička snaga štiti svakoga od njih pojedinačno; osim toga, zajednica stremlji ka nebu, odozdo na gore –, simultano se odigrava proces vlasti koji silazi sa neba na zemlju. Vlast se razvlašćuje, prenosi, olakšava putem predstavljanja i kroz ličnosti

15 „Skupina ljudi postaje jedna osoba [lice, ličnost, *persona*, P.B.] onda kada ih predstavlja jedan čovek ili jedna osoba, a to se izvršava tek s pristankom svakog posebno. Naime, ono sto osobu čini jednom jest jedinstvo predstavnika, a ne jedinstvo predstavljenog. Predstavnik je onaj koji nosi osobu i samo jednu osobu; (...) Tek tada se mnoštvo, ujedinjeno u jednoj osobi zove *Commonwealth*, Država, na latinskom *Civitas*. To je rođenje (*Generation*) onog velikog Levijatana...” *Levijatan*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, 2004, prevod B. Mikulić, s. 116, 122; *Levijatan*, Niš, Gradina, 1991, prevod M. Marković, s. 173, 177-178. Modifikujem oba prevoda.

16 Horst Bredekamp u knjizi *Thomas Hobbes Der Leviathan. Das Urbild des Modernen Staates und seine Gegenbilder – 1651-2001* (Berlin, Akademie Verlag, 2003), analizira mnoštvo različitih izdanja i različitih vizuelnih predstava *Leviathana*. Iako ima nekoliko izuzetaka, zaista dominiraju one ilustracije gde su figure građana od kojih je sačinjeno telo ovoga monstuma, okrenute nama leđjima, a licima prema licu Suverena (kao i čitava glava sa dugačkom kosom) nikada nije sastavljeno od figura podanika i uvek je okrenuto i upravljeno ka gledaocu.

(lica, osobe, *persons*) koja „proizilaze” jedna iz drugih i delaju i govore jedna u ime drugih. Svako je u ovom lancu ovlašćen i svako ovlašćuje, svako je zaštićen i svako pruža zaštitu. Prihvativši da je prva vizija suverenosti – u kojoj strah ujedinjuje sve podanike u zajedničko telo *Leviathana* – jedna vrsta manifesta jednakosti (pred silom i pred zakonom istovremeno), prihvat ćemo, stoga, da je ova druga vizija piramidalna i hijerarhijska, nagnuta i neuravnotežena.

Ako sada zamislimo ovaj niz, ovaj zastupnički i starateljski niz koji se proteže od vrha, od glave, preko ministara, sudija, očeva, sve do utrobe majke¹⁷ (bilo koje i svake majke; neizvesno mesto majke bi trebalo da vezuje obavezu o poslušnosti i ovlašćenje da neko drugi može da radi nešto u nečije ime a zarad zaštite), ako, dakle, usredsredimo pažnju na slavno 16 poglavlje Hobbesove najvažnije knjige

17 U poglavlju XX (*O očinskoj i despotskoj vlasti*) knjige *Levijatan*, Hobbes piše: „Vlast nad drugima stiće se na dva načina, rođenjem */by Generation/* i osvajanjem. Pravo vlasti po rođenju koje roditelj ima nad svojom decom naziva se očinskim */Paternal/*. Medjutim, ono se ne izvodi iz rođenja tako kao da roditelj ima vlasništvo nad detetom zato što ga je rodio *the begat him/*, nego iz detetovog pristajanja */Consent/*, bilo izričitog, bilo iz drugih dovoljnih obznanjenih razloga (bilo izjavljeno drugim pogodnim znacima) */by other sufficient arguments declared/*. (...) Onaj ko ima vlast nad detetom, ima takodje vlast i nad decom deteta i nad decom njihovih dece. Jer onaj ko ima vlast nad nečijom osobom, taj ima vlast i nad svime što je njegovo. Bez toga bi vlast bila puki naslov */Title/* [titula, osnov, zvanje] bez učinka.” Prevod B. Mikulić, s. 140-141; prevod M. Marković, s. 204, 206. Ed. R. Tuck, pp. 139-141.

Ova poslednja i maksimalno ublažena i sofisticirana varijanta apsolutne prednosti muškog pola u odnosu na ženski, ima svoje dve sirovije verzije u spisima koji su objavljeni nekoliko godina pre. U knjizi *De Corpore Politico* (prvo izdanje je objavljeno 1640) Hobbes nastoji da razlikuje pravo (*title*, zvanje) majke (pošto je dete deo njenoga tela do odvajanja */till the time of separation/*) do trenutka kada otac ili bilo koji drugi muškarac */father or any other man/* preuzima to pravo od nje */pretendeth by the mother/*. U knjizi *De Cive*, poglavlje 9 „O roditeljskom pravu nad njihovom decom i Kraljevstvu koje se nasledjuje” žene ili majke imaju prednost u vlasništvu nad decom po prirodi (u prirodnom stanju), po takozvanom pravu po prirodi, gde „vlast */Dominion/* nad detetom prvo pripada onome ko prvi ima nad njime moć */power/*.” Majka prva ima priliku da podiže dete i odgaja ga, po svojoj sopstvenoj volji (dakle bez da ikome odgovara). „Ukoliko ga ona neguje, nastavlja dalje Hobbes, (a neguje ga jer je prirodno stanje – stanje rata), majka pretpostavlja da ukoliko ga podigne u takvim uslovima, kada on jednom dostigne zrelo doba, on neće postati njen neprijatelj */that being grown to full age he become not her enemy/*, već će joj biti poslušan */that he obey her/*.” „Neprijatelj nekom čoveku je onaj koji ga niti sluša niti mu komanduje */but each man is an enemy to that other whom he neither obeys nor commands/*.”

Pozicija majke je vrlo komplikovana: ona je i deo niza (*statute*, prava) i njegov pra-početak (priroda je pre prava), ali izgleda da niz vlasti započinje tek sa muškarcem kao istinskim vlastodavcem koji *de jure* radja podanika (muškarac radja, žena poradja). Osim toga, majka, kao što se vidi na ovom primeru o neprijatelju: ulazi sa strane u poredak očeva (kao takva ona uvodi neravnotežu u niz), potom izdaje niz jer dodaje novi element, novi život u niz (*bios*, biologija ulazi u *nomos*); zatim, majka je prvi svedok (pošto je dete deo njenog tela) i majka je izdajnik jer je taj novordjeni deo izdajnik (neprijatelj) koji na samom početku nije u stanju ni da sluša ni da komanduje.

Leviathan iz 1658 godine, videćemo da Hobbes-ova vizija Suverena pretpostavlja figuru Izdajnika (ili latentni duh izdaje). Obe ove reči, „vizija” (jer Suveren ili smrtni Bog može da se pokaže i predstavi) i reč „figura” (jer filozof uopštava ili univerzalizuje jedno malo uzastopno neverstvo koje postoji u temelju predstavljanja i u svakom koraku prenošenja moći */translations of power/*¹⁸), već su svedočanstvo Hobbes-ovog udaljavanja od rimskog nasledja i pravne tradicije. Sa druge strane, Hobbes preformuliše i neka osnovna hrišćanska načela koja mu često donose velike probleme, ali to deluje kao da je od drugostepene važnosti. Izgleda kao da su ta preformulisanja plod Hobbes-ove neopreznosti i sitničavosti njegovih oponenta, a ne deo nekakvog jasnog projekta koji bi se ticao i mogao da bude nazvan sekularizacijom. Hobbes-ovo utemeljenje institucije predstavnika i predstavljanja (reprezentacije), zaista epohalni trenutak koji opredeljuje naše poimanje demokratije i naše shvatanje politike i pravde, već označava zauvek izgubljeni rimski potencijal neposrednog i ličnog pristupanja zakonu.¹⁹ Poreklo predstavljanja ili zastupanja u Rimskom pravu nameće pre svega ritam i promena svakodnevnog života. Odsutnost,²⁰ odsutan otac */Pater/* ili gospodar, koji privremeno napušta imanje (obično je razlog odlazak u rat), prinudjen je da ovlasti sina ili slugu ili prijatelja da bi upravljao imetkom. Osnovne karakteristike ovog instituta koji se, uostalom, vrlo kasno profilisao, jesu zamena (substitucija) i poverenje. Važna napomena je i činjenica da za ovu vrstu pravne akcije dugo vremena nije postojala nikakva novčana nadoknada.

Nasuprot tome, odsustvo Oca kod Hobbes-a je latentno, a govorenje i delovanje u ime drugoga je pokretač institucionalne mašine. Poreklo predstavljanja vlasti odnosno vladanja nalazi se u odsutnom Bogu (Mojsije ne govori u svoje ime, kaže Hobbes, Sin govori u ime Oca, prvi svedoci i učenici govore u ime Sina (tako će Sin postati Otac), sluge delaju u ime Suverena, građani u ime zakona, itd.²¹). Izdaja, uz sve rezerve prema ovoj reči koje moraju uvek da se ponavljaju, je uslov ovoga niza. Sistem ovlašćenja i punomoćja čini da je izdaja u isti mah i nemoguća i neprestana.²²

18 „ (...) all his pacts, and surrenders, and translations of power.” Cf. „An Answer to a Book published by Dr. Bramhall”. Ovaj tekst je napisan 1667/8, a objavljen je nakon smrti Hobbes-a 1682. *The English Works of Thomas Hobbes*, Volume IV, p. 286.

19 Stari Rimski zakon je zabranjivao delovanja koja bi bila upražnjavana od strane jedne osobe u ime neke druge, izuzev u slučajevima delovanja *pro populo, pro libertate* i *pro tutela*. Unutar jevrejskog zakona je još striktnije limitirano govorenje ili delovanje umesto drugog pred svestnikom ili sudijom (ili Bogom). Cf. *Deut.* 19:17; *Mak.* 1:9; Maimonid, *Yad. Sanhedrin*, 21:8.

20 *Absentis alicuius procurator praesens imago*. Sec. Papinianus. D. 21, 2, 66 3. (zastupnik je prisutna slika svakog odsutnog (lica))

21 Cf. Michael Stolleis, „Im Namen des Gesetzes”, u knjizi *Rechts- und staatsrechtliche Schlüsselbegriffe: Legitimität - Repräsentation - Freiheit*, Hrsg. H. Dreier, Berlin, Duncker & Humblot, 2005, S. 35-40.

22 Različite kolonizatorske i rasističke analogije javljaju se tokom sedamnaestog i osamnaestog veka (i zadržavaju se) na obodima govorenja ili delovanja u ime drugog. Naprimer, sintagma

Pre nego što Hobbes sve ove režime govora „u nečije ime” ili „u ime drugoga” modelira u lik i figuru izdajnika kako bi zabavio svoga Suverena (na kraju ću pokušati da objasnim ovu njegovu konstrukciju), skicirao bih prvo u obliku pitanja nekoliko dilema i aporija u vezi sa sintagmom „u ime” *lin Nomine, to o'nomal*. Istovremeno, time bih i označio i elemente koji bi trebalo da budu uslovi svake moguće izdaje:

Da li je moguće izdati umesto nekoga, u korist drugoga, u ime i za drugoga?²³
Da li zapravo jedino izdajnik govori u svoje ime i bez ovlašćenja? Ali koga, ili šta on izdaje, ako ga niko nije ovlastio?

Da li predstavnik /predsednik/ treba da radi ono za šta je ovlašćen ili ono što misli da je najbolje za onoga koji ga je ovlastio? Ukoliko radi ono za šta je ovlašćen ili ukoliko reprezentuje onoga koji ga je ovlastio, da li onda prestaje da bude predstavnik?²⁴

Da li je moguće ovlastiti samoga sebe, predstaviti sebe i onda izdati sebe? Da li izdaja označava razrešenje sukoba između nekoliko ovlašćenja usled davanja prednosti jednom od njih?

Ko je ovlastio poslušnog slugu *lobedient servant* Thomas Hobbesa²⁵ i u čije ime on govori i dela? Kako je moguće govoriti o poreklu vrhovne vlasti, o tajnoj službi i zaštiti suverenosti i ko je mene ovlastio da govorim? Ko je moj gospodar, ko me

„être nègre” (biti crnac, rob) se u francuskom jeziku upotrebljava često u figurativnom obliku i obeležava osobu koja piše knjige ili govore u tuđe ime (najčešće u ime političara ili već poznatog pisca koji ih potom potpisuju). Slična stvar je i sa upotrebom reči „judas” na francuskom ili na engleskom jeziku. *Judas* ili *judas* (na engleskom), Jevrej, ili „l'œil de judas” /oko jevrejina/ je ime za mali otvor na vratima, „špijunku” *spyhole*. Izdaja je uvek na granici, na pragu, pred drugim (strancem), u strahu, na mestu detekcije i naravno, uvek na mestu uživanja.

23 Zašto ja ne mogu da ovlastim drugog da izda umesto mene, ali, sa druge strane, obratno, ja mogu da izdam jedino ukoliko sam ovlašćen, dakle, ako i samo ako reprezentujem drugog? Na francuskom jeziku, ili na engleskom moguća je sintagma: *trahison par procuration / treason by proxy* / izdaja kroz zastupanje ili kroz namesništvo/.

24 Ovako postavljeno pitanje skoro neprimetno odstupa od takozvanog „paradox of representation” čiji je autor Hanna Pitkin. Cf. „Commentary: the Paradox of Representation”, u knjizi *Representation*, ed. R. Pennock, serija *Nomos X*, New York, Atherton Press, 1968, pp. 38-42. U knjizi *Language et pouvoir symbolique* (Paris, Fayard, 1982, poglavlje „Delegiranje i politički fetišizam”, pp. 259-279) Pierre Bourdieu govori o dve značajne dileme koje otvara institucija predstavljanja: kako je moguće da mandatar ima moć nad onim koji mu daje tu istu moć i kako je moguće da mandatar koga postavlja mnoštvo (grupa) istovremeno stvara istu tu grupu? Hasso Hofmann u studiji *Représentation* piše o teskoći da mnoštvo može da bude predstavljeno jednim (jedinom) ili da celina može da bude svedena na jedan njen deo (S. 11 i dalje). O paradoksu upravljanja mnoštva od strane jednog (Toma Akvinski) vidi Bruno Accarino (*Rappresentanza*, Bologna, Il Mulino, 1999, p. 48 i dalje) i Quentin Skinner „Hobbes and the Purely Artificial Person of the State”, *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 7, n° 1, 1999, pp. 4-6.

25 Tako Hobbes potpisuje sebe na početku svojih knjiga i u posvetama njegovim principalima.

štiti, ko mi je dao pravo (autorizovao, legitimisao itd.) i u ime koga “delatno mozgam”²⁶ o nečemu što mora da ostane u tajni i neznanju?

Početni paradoks, u ovom snopu pitanja i dilema, i to onaj njegov završni deo koji govori o mogućnosti da se govori „lično” i u svoje ime, mogao bi da bude pravi podsticaj da izdaja, u kontekstu Hobbes-ove i teorije predstavljanja, bude naznačena i položena. Ako je predstavnički lanac (svaka karika sačinjena je od autora, autorizacije sledećeg aktera i njegovog akta [koji istovremeno autorizuje budućeg aktera]) zasnovan na neprestanoj cirkulaciji govora i delovanja u ime drugoga („ja izgovaram ili zastupam drugoga”; „moj govor je govor drugoga / drugih”; „tvoj govor je moj govor” itd.), pretpostavka bi bila da izdajničko „delovanje” treba da prekida i suspenduje lanac autorizacija. Mogućnost da se lanac prekine ili mogućnost da lanac uvek može da se prekine (ili da se neprestano prekida i ponovo povezuje), obezbeđuje pre svega Hobbes-ovo uverenje da postoji samo-predstavljanje i „delovanje” iz samoga sebe. U jednom mnogo širem kontestu, izgleda da je Hobbes – a njegovo pozivanje na Cicerona presudno doprinosi ovom utisku – implicitno zamenio staru „izdajničku” ideju lažne autorizacije ili lažnog predstavljanja (*falsus procurator*), sa potpuno novom i epohalnom idejom da je u svakom predstavničkom aktu nemoguće do kraja isključiti ličnost koja predstavljajući nešto ili nekoga drugog, istovremeno predstavlja samoga sebe.²⁷ Ova paradoksalna simultanost i preplitanje nekoliko ličnosti (ili uloga) u jednoj, prethodi, a onda i pretpostavlja, svako moguće lažno predstavljanje. Naime, ja mogu da zastupam ili govorim u ime drugoga iako ne posedujem autorizaciju (ili mandat) od strane autora. Ono što nikako ne mogu, a to je to mesto na kome izdaja uvek zadobija lični pečat (vlastiti i uvek samo moj), jeste da predstavljajući onoga koji me je ovlastio (ili koga ja zamišljam da me je ovlastio i zbog čega onda varam), ne mogu da prestanem da predstavljam i da prezentujem samoga sebe. Ja trošim predstavnički potencijal na svoju sostvenu „promociju” i tako izdajem onoga koga predstavljam.²⁸ U Hobbes-ovoj teološkoj matrici sve ovo može da izgleda još

26 „Poreklo vrhovne vlasti je za narod koji stoji pod njom u praktičnom pogledu neistraživo /in praktischer Absicht unerforschlich/, t.j. podanik /der Unterthan/ ne treba delatno da mozga /werkthätig vernünfteln/...“ I. Kant, *Metafizika Morala*, 1993, s. 120; *Die Metaphysik der Sitten*, Band VI, S. 318.

27 Ideja samo-predstavljanja /self representation/ kod nekih Hobbes-ovih savremenika, kao što je naprimer pesnikinja Mary Wroth, svedena je na izdaju samoga sebe. Mi sami sebe izdajemo (Wroth upotrebljava reč *bewray* umesto reči *betray*) kada sebe predstavljam i prezentiramo. U propovedi, koju izgovara još 1589 godine, elizabetanski arhiepiskop Edwin Sandys kaže: „A man’s speech or gesture will bewray his inner thoughts.“ *Sermons*, London, 1841, p. 395.

28 Na ovom mestu bismo mogli da razvrstamo nekoliko različitih vizija i posledica „izdaje”. Reč „izdaja” je ovde jedna teatralna figura koja zamenjuje ne-sprovođenje ili ne-izvršenje (izneveravanje je pitanju) određenog predstavničkog zadatka ili naloga. Naravno, podrazumeva se da mandat pretpostavlja ovakvu ili onakvu blizinu između autora i aktera, da je mandat ograničen u vremenu (kao što i akt izdaje zavisi od vremena, ima svoj tajming i svoju ekonomiju

mного gore: ja trošim i oslabljujem „autorski“ potencijal prve super autorizacije koja je sadržana u bilo kojoj autorizaciji koja je sledi, jer nisam nikada u stanju da je prosledim dalje („pojam“ autora je Bog: jedini prirodni autor, onaj koji autorizuje, onaj koji nikoga ne predstavlja i koji je čista samo-postavljenost ili samo-predstavljenost).

Na samom početku 16 poglavlja, čini se da može da se prepozna granica između autora i aktera, odnosno između onoga ko je ovlašćen da glumi i dela u ime drugog, između onoga koji glumi i prezentuje sebe, i između onoga koji ima „predstavničku sposobnost“ da autorizuje drugoga:

Ličnost /*A Person*/ je onaj čije se reči ili radnje smatraju ili njegovim vlastitima ili predstavljaju reči ili radnje nekoga drugog čoveka ili neke druge stvari, kojima se oni pripisuju /*attributed*/, bio istinito bilo fiktivno /*whether Truly or by Fiction*/. Kada se nečije reči ili radnje smatraju njegovim vlastitim, onda se on zove prirodna ličnost /*Natural Person*/: a kada se uzimaju kao da predstavljaju reči ili radnje nekog drugog, onda je on izmišljena ili veštačka ličnost /*Feigned or Artificial person*/.²⁹

Ovu logiku „ili... ili...“ /*leither as his own... or of an other man... or thing*/, ili jedno ili drugo (a ne i jedno i drugo u isti mah), prvo trese početna reč (*Person*)³⁰

– ne može se izdati bilo kada, više puta, itd.), da neka treća instanca treba da „overi“ (kontroliše ili posvedoči) da se izdaja uopšte desila itd. Dakle, dok se izdajem za nekoga drugoga, izdajem ga jer ne mogu do kraja da ukinem sebe kao ličnost (tako ovu instancu obeležava Hobbes) odnosno sebe kao subjekta predstavljanja; izdavajući se za samoga sebe, izdajem sebe jer ne mogu do kraja da ukinem drugoga koji me je autorizovao da delam u njegovo ime i koji je nosilac reprezentativnog poretka; izdavajući se za drugoga i za samoga sebe u isti mah, prekidam lanac autorizacije i prenos ovlašćenja i izdajem trećeg (ili sledeću kariku u predstavničkom nizu).

29 Prevod B. Mikulić, s. 114; prevod M. Marković, s. 169-170. Ed. R. Tuck, pp. 111-112. U prevodu engleske verzije svoga teksta na latinski jezik (1668), Hobbes izostavlja reči „izmišljena ili veštačka“: „*Persona est is qui suo vel alieno nomine res agit: si suo, persona propria, sive naturalis est; si alieno, persona est ejus, cujus nomine agit, repraesentativa.*” *The Latin Works of Thomas Hobbes*, ed. Sir William Molesworth, Volume III, London, John Bohn, 1841, p. 123.

30 Dajem prednost reči „ličnost“ u odnosu na reči „osoba“ ili „lice“. Mislim da Hobbes-ov dug hrišćanskoj tradiciji, na ovom primeru, nadmašuje uticaj Ciceronovih tekstova i pravnih uždbenika. Moj prevashodni razlog je što grčka reč *prosopon* (Hobbes je pominje u ovom poglavlju u značenju maska ili, bolje, ličina) može da se prevede sa ličnost jer je njena upotreba u periodu *Otaca Crkve* često bila u sinonimiji sa reči *ipostas*. Naprimer, Grigorije Niski (*Ad Graecos*) ne pravi razliku u značenju i upotrebama ove dve reči. Dodatni argument za ovo ne-razlikovanje značenja ove dve reči, makar u jednom važnom periodu ljudskog delovanja i mišljenja, jeste što sam Hobbes u spisu „An Answer to a Book published by Dr. Bramhall“, detaljno razmatra značenja ovih reči u kontekstu Svetog Trojstva (pp. 308-311, 318, 400-403). Cf. W. M. Thornburn, „What is a Person?“, *Mind*, Vol. 26, n° 103, 1917, pp. 291-316; F. Lessay, „Le Vocabulaire de la Personne“, *Hobbes et son vocabulaire*, ed. Y. C. Zarka, Paris, Vrin 1992, pp. 155-186; S. Schlossmann, *Persona und Prosopon*, Kiel-Leipzig, Lipsius & Tischer, 1906, relacija *prosopon-ipostas*, S. 79-83.

kojom Hobbes otvara ovo neverovatno komplikovano poglavlje knjige *Leviathan* (uostalom to je i njegov novum u odnosu na komplementarni odlomak iz Justinijanovih *Institucija* koji je podloga ovog Hobbes-ovog člana i u kome se onaj koji vrši radnju umesto nas ne imenuje sa reči ličnost³¹), a potom je sasvim uništava kratki fragment iz Ciceronovog dela (Hobbes ga citira i komentariše u različitim svojim spisima) koji treba da objasni rečenicu („(...) and he that acteth another, is said to beare his Person, or act in his name“) odnosno da osvetli glagol *to bear*. Hobbes nastavlja dalje:

U ovom smislu upotrebljava ovu reč [reč *bear*, P.B.] Ciceron, onda kada kaže, *Unus sustineo tres Personas; Mei, Adversarii, & Judicis*. Nosim *ll beare!* [prikazujem, igram, P.B.] tri Ličnosti; moju vlastitu, moга protivnika i ličnost sudije.³²

Ovo govori Antonije, Ciceron prenosi njegove reči, Hobbes ponavlja i preinačuje ovu rečenicu sa latinskog jezika, različiti prevodioci ili prokuratora predstavljaju ovaj sklop na drugim jezicima. To je sled. To je jedan lanac autorizacija. Scena ili pozorište o kojima govori Hobbes, i koje je uvek moguće uporediti sa sudnicom ili skupštinom ili liturgijom ili ordinacijom, obnavlja se sa svakom sledećom karikom u predstavničkom lancu. Da bih se sada „zakačio“ i „dobio“ ovlašćenje ili mandat (niko mi ga nije dao, niko mi ga ne može dati, jer ja mogu samo da primim ili dobijem onaj mandat koji mi niko nije dao [*Ich kann meiner Natur nach nur ein Mandat ≠bernehmen, das niemand mir gegeben hat*, Kafka]), moj pogled unazad (zato je sve ovo predstava) treba da prvo pokuša da ponavlja autorizujuću sposobnost ili autoritativni potencijal Antonijevog izveštaja. Dakle, u ovom mom slučaju bi to morao da bude upravo Antonije. Ja, moja ličnost, treba da liči i da oliči Antonija. Ali to nije dovoljno da bih ja imao („dobio“ ili „primio“, a da mi niko nije dao, predao ili potpisao) mandat i „delovao u ime“ (u čije ime?³³). Potrebno je nešto više

- 31 Liber IV, Titulus X. *De his per quos agere possumus* /O onima putem kojih mi možemo da delamo/.
- 32 U svojoj knjizi o govorniku, Ciceron navodi reči advokata Antonija koji svoga klijenta priprema za odbranu, istovremeno kada sebe sprema da istog tog klijenta zastupa na sudu. Evo tog odlomka na engleskom jeziku i u prevodu E. W. Sutton (*De Oratore*, London-Cambridge, Hinemann Ltd. – Harvard, MCMXLII, knjiga II, XXIV 102, pp. 273-274: „It is my own practice to take care that every client personally instructs me on his affairs, and that no one else shall be present, so that he may speak the more freely; and to argue his opponent's case to him, so that he may argue his own and openly declare whatever he has thought of his position. Then, when he has departed, in my own person and with perfect impartiality I play three characters, myself, my opponent and the arbitrator.“ Cf. Hanna Fenichel Pitkin, *The Concept of Representation*, Berkeley, University of California Press, 1967, p. 24-25. David Runciman analizira različite upotrebe reči *person* kod Cicerona. Cf. *Pluralism and the Personality of the State*, poglavlje „The mask of personality“, Cambridge University Press, pp. 225-226.
- 33 U čije ime govori ili deluje (radi) filozof ili institucija filozofije? Da li filozof govori u svoje ime, da li je režim samo-prezentacije, samo-predstavljanja i samo-postavljanja nužno filozofski?

od toga. Da bih preneo, da bih oličio, u ovom slučaju Antonija i Antonijevu nameru, da bih zastupao zastupnika i procuratora Antonija, paradoksalno, potrebno je da oličujem istovremeno sve ono što njega dovodi u pitanje, što ga izdaje i uništava. U mom slučaju, u ovome tekstu i mome istupanju, da bih zaista bio deo lanca koji se proteže od Cicerona, Hobbesa do znanih i neznanih prevodilaca i prenosnika, da bih govorio u ime Antonija, trebalo bih da igram sasvim sličnu igru njegovoj.

Antonije, koji jeste advokat (Hobbes dodaje još nekoliko analognih funkcija da bi objasnio njegovu poziciju: *Representer, Representative, Lieutenant, Vicar, Attorney, Deputy, Procurator, Actor*³⁴), obavlja tri istovetne operacije: glumi / liči / *Act*, personifikuje (ili „oličava“ ili „naliči“) / *Personate*, predstavlja / *Represent* drugog; zatim nosi njegovu ličnost / *bear his Person; sustinere*; i na kraju, deluje u njegovo ime / *act in his name*. Da bi bio to što jeste - ličnost i zastupnik, Antonije izgovara jednu ključnu rečenicu koju Ciceron beleži, rečenicu kojom je Hobbes bio opčinjen, koju nikada nije prepisao u celini, nikada naveo pravi Ciceronov izvornik,³⁵ i napokon, rečenicu, čiji je red reči Hobbes morao da menja da bi je uklapao u svoje različite tekstove:

Itaque cum ille discessit, tres personas unus sustineo summa animi aequitate, meam, adversarii, iudicis.

Kao posle psihoanalitičke seanse, tokom koje je pacijent bio prisutan bez svedoka, gde je govorio bez mere i u susretu sa drugim pokušavao da se što slobodnije odredi

Da li filozof može da zastupa ili on nužno autorizuje? Da li oličuje boga? Ako govori u svoje ime, da li izdaje sebe ili izdaje drugoga? Da li je filozofsko zastupanje lažno i prevaransko zastupanje? Šta to znači zastupanje istine, bivstvovanja, samih stvari, jezika kao takvog? Šta je to govorenje u ime razuma, univerzuma, univerziteta? Šta je to zastupanje života, pravednih, jakih, pobedika, izvrsnih, Hobbes-ovih ludaka, budala, dece? Da li filozof govori u ime neznalica, glupana, Pufendorf-ovog imbecila, u ime invalida, slabih, bolesnih, nestalih, starih, tek umrlih? U ime svih pokvarenih? Na jednom drugom mestu govoriću o predstavničkom tonu filozofa i filozofije.

34 *Leviathan*, ed. R. Tuck, p. 112.

35 U tekstu iz 1668 godine, „An Answer to a Book published by Dr. Bramhall“ (pp. 310-311), poslednjem tekstu u kome se pominje Ciceron, Hobbes navodi pogrešan izvor („Pismo Atticusu“) i sasvim zaboravlja na svoju nedoumicu u vezi sa glagolom *to bear* (zamenjuje ga sa glagolom *to sustain*). „Cicero, in an epistle to Atticus, saith thus: *Unus sustineo tres personas, mei, adversarii, et iudicis*: that is, ‘I that am but one man, sustain three persons; mine own person, the person of my adversary, and the person of the judge’; Cicero was here the *substance intelligent* [P.B.], one man; and because he pleaded for himself, he calls himself his own person: and again, because he pleaded for his adversary, he says, he sustained the person of his adversary: and lastly, because he himself gave the sentence, he says, he sustained the person of the judge. In the same sense we use the word in English vulgarly, calling him that acteth by his own authority, his own person, and him that acteth by the authority of another, the person of that other. And thus we have the exact meaning of the word person.”

i izjasni, Antonije na početku obaveštava da je klijent otišao. Odsutnost onoga u čije ime će tek trebati da se deluje, uslov je svakog budućeg predstavljanja i svake buduće izdaje. U drugom delu rečenice, koja kao da je ostatak i posledica protekle seanse i koju bi morao da može da izrekne i klijent na sasvim jednak način (upravo je to razlika predstavnika i onoga koji je predstavljen i zastupljen: poslednji deluje i izriče putem ovoga prvog */par procuration/*), Antonije svedoči da je on sam ispunjen trima ulogama, trima ličnostima odjednom, koje stoje u besprekornoj jednakosti. Ni jedna od njih ne preteže, sve su podjednako zastupljene, sve su na sceni podjednako u igri, jer se on sam ne priklanja niti jednoj od njih posebno. Ipak, neravnoteža i *contra* transfer koje Ciceron i Hobbes neprestano pokušavaju da sakriju, su višestruki: (1) Ciceron (Antonije) kao *substance intelligent* (to je savršen Hobbes-ov prevod reči *ipostas* iz 1668 godine), je taj koji odlučuje, koji pridržava, koji je nosilac ove (ne)pristrasnosti i (ne)jednakosti između ličnosti koje bi mogle da se zastupaju, (2) biti predstavnik (zastupnik) je samo jedna od mogućih uloga (to je reč *meam* u Ciceronovoj rečenici); tako je predstavljanje */representatio/* sa obe strane rastojanja na kome se izvodi „odluka“: Antonije predstavnik odlučuje, na primer, o stupanju na scenu Antonijeve ličnosti (u pitanju je svakako njegova uloga predstavnika); i (3) najmanje dve ličnosti su uvek istovremeno na sceni, dakle, ne u različitim vremenima i sukcesivno (kako je to zamišljao Hobbes³⁶), jer *substance intelligent* nikada nije u stanju da suspenduje samu sebe odnosno samo-predstavljanje.

*
* * *

Paradoksi predstavljanja, tajna punomoćja i izdaja ovlašćenja – na svim nivoima, u svakom koraku, na svim mestima jednog poretka gde postoji blizina, gde se dve instance dodiruju, nastavljaju i „proizilaze” – zahtevaju od Hobbes-a jednu operaciju koja suštinski mora da prkosi pravu i rimsko-grčkom nasledju. Da bi jedan poredak bio stabilan (a sigurnost prethodi pravu po Hobbes-u)³⁷ nužno je da je Suveren izvan zakona (izvan niza, izvan početka), da je on principijelno odsutan i da je veleizdaja stoga nemoguća. I nasuprot tome: sigurnost podrazumeva da je Suveren apsolutno

36 U knjizi *De Homine* iz 1658 godine, koja je napisana na latinskom jeziku između dve verzije knjige *Leviathan*, Hobbes se prilikom tumačenja Ciceronove rečenice služi analogijom o glumcu koji može da igra različite uloge (ličnosti), ali u različita vremena: „Ut ergo idem histrio potest diversas personas diversis temporibus induere, ita quilibet homo plures hominess repraesentare potest.” *The Latin Works of Thomas Hobbes*, Volume II, *De Homine*, Caput XV, „De Homine Fictitio”, p. 130.

37 U spisu *De Cive* sigurnost je najviši zakon */the safety of the people is the supreme law/*. *The English Works of Thomas Hobbes*, Vol. II, *De Cive* (1651), p. 166.

prisutan, na svakom mestu i u svakom zakonu i da je veleizdaja prepoznata u kršenju bilo kojeg zakona. Da bi se sproveda ova grandiozna fikcija o grandioznom i džinovskom telu Suverena zaštitnika svih, Hobbes mora da fantazira velikog zločinca ili velikog izdajnika (suverenog, super izdajnika). Preciznije, opravdanost strašnog Suverena koji se uzdiže iznad grada, odnosno opravdanost hijerarhije i nejednakosti između podanika (to su najmanje dve primedbe koje svaki pretendent na jednakost može da odmah izrekne), Hobbes postiže izvođenjem izdajnika izvan okvira prava odnosno poretka.

Kako je to moguće? Šta to znači „izvući” iz poretka ili iz prava ili iz zakona, jednu ustanovu koja je vekovima štitila Suverena, pre svega od svojih prvih rodjaka, savetnika i saradnika?

Preterivanja i preuveličavanja zločina (kriminalnog dela), preobražavanje zločina u zlo, u zlo po sebi, u otelotvorenje zla, u zločinca, u princip zla, u nebulozu zla (sve su to mali koraci u proizvodjenju suverenosti), uvodi veliku opasnost, veliku nesigurnost, teror, drhtanje i naravno nužnost postojanja velikog zaštitnika.

Uvodjenje zločina u zlo Hobbes postiže prenosom izdaje iz prava u bogosloviju.

Tako izdajnik poseduje sve odlike ateiste. Ateista, kaže Hobbes, nije onaj ko prekršuje zakon, nego onaj ko zanemaruje zakone */neglect the laws³⁸* „Ne samo dela */deeds/* već um */minds/* ovakvog čoveka je protivan zakonu. Postoje ljudi koji greše samo iz slabosti */infirmitiy/*, oni su *dobri ljudi* čak i kada greše; dok su, za razliku od njih, oni koji zanemaruju zakone, čak i kada ne greše, *zli /wicked/*.”

Problem sa ateistom odnosno sa izdajnikom, za Hobbes-a, započinje od trenutka kada se utvrdi da za takvog potpuno neprimerenog zločinca nema zakona na osnovu koga bi mogao da bude kažnjen. Hobbes misli da bi bilo najbolje da ih Bog odmah */immediately/* kazni, pošto izdajnik ne može da bude kažnjen kao podanik i od strane Suverena zato što se on ne pridržava zakona */because he keeps not the laws/*; pošto podanik koji odbija da prihvati opšte pravilo o poslušnosti, odbija sve zakone odjednom */at once renounce all the laws/* (to je glavna odlika izdaje); pošto podanik obznanjuje */declares/* da više neće */he will no longer/* da prisluškuje (da bude poslušan) čoveku ili nekom telu koje je vrhovna moć ovlastila (izdajnik prekida niz ovlašćenja, ali tek pošto ga se pridržavao u prošlosti – izdajnikom se dakle postaje – i ovo protivreči principu apriornog zanemarivanja zakona); pošto podanik obznanjuje tu istu volju delom, vršeći nasilje nad ličnošću suverena *to do violence to the sovereign's person/* ili nad ličnošću onoga koji sprovodi njegova naredjenja; pošto podanik za vreme rata prelazi na stranu neprijatelja. Na osnovu svega ovoga Hobbes zaključuje sledeće:

(...) da su buntovnici, izdajnici */proditores/* i svi ostali optuženi za izdaju, kažnjeni ne na osnovu građanskog nego na osnovu prirodnog prava; to će reći, ne kao građani */civil subjects/* nego kao neprijatelji države */ciuitatis hostes, enemies to the government/*; ne na osnovu suverenog prava i vladavine */iure imperij siue domini, right of sovereignty and dominion/*; već na osnovu ratnog prava */right of war/*.³⁹

Dvadesetpet godina kasnije, u „Odgovoru Dr. Bramhall-u”, Hobbes još jedanput prepričava šta je napisao u knjizi *De Cive*, pokušavajući da odgovori na primedbe o jeresi za koju je prozvan kada je objavio knjigu *Leviathan*.

Sada je još precizniji i još interesantniji:

(...) ateista nije kažnjen kao što je kažnjen podanik od strane njegovog vladara, jer se nije obazirao (nije osvrtao) na zakone */because he did not observe laws/*; već kao neprijatelj, od strane neprijatelja, jer nije hteo da prihvati zakone */but as an enemy, by an enemy, because he would not accept laws/*.

(...) ateista će biti kažnjen ne kao pravedni neprijatelj */just enemy/*, nego kao nelojalni izdajnik */disloyal traitor/*.⁴⁰

Teorija kazne i kažnjavanja ateiste nam napokon otkriva „mesto” izdajnika. Nezadovoljstvo Hobbes-a „mestom” izdaje u pravu zaključeno je identičnim rezultatom u tekstu „Dijalog između filozofa i studenta Običajnog prava Engleske” sa kojim smo počeli ispitivanje izdaje i koji je napisan odmah posle „Odgovora Dr. Bramhall-u”. Ponoviću tih nekoliko gestova koji treba da izdajnika prepoznaju kao neprijatelja i tako namire filozofa:

Hobbes smatra da razum */reason/* može bez pomoći normi ili zakona */statute/* da prepozna i da definiše izdaju zato što je izdaja zločin po sebi */crime of itself; malum in se/*,⁴¹ zato što izdaja kao *malum in se* uništava sve zakone odjednom, zato što dovodi u pitanje *salus populi (salus populi is suprema lex)* – sigurnost naroda i vladara (vladara koji treba u isti mah da obezbedjuje sigurnost), te stoga nije ni potrebno da se čeka odluka Vladara da li je nešto izdaja ili nije.⁴² Epilog je da može sasvim precizno da se zna ko je izdajnik. Ukoliko se ne pripada onim trima grupama

39 *Ibid*, p. 201. *De Cive*, The Latin Version (1642), Oxford, Clarendon Press, 1983, p. 217.

40 *The English Works of Thomas Hobbes*, Volume IV, pp. 290-291.

41 „ (...) *mala in se /malum in se*, je jednina/, ili zla po sebi, zla u njima samima, i *mala prohibita*, zla ili greške koje su zla zato što su kažnjiva po zakonu */wrong merely because they are punished by statute/*”. Tekst bez imena autora. „The Distinction Between Mala Prohibita and Mala in se in Criminal Law”, *Columbia Law Review*, Vol. 30, 1930, p. 74-86. Za Carl Schmitta je piraterija jedan „*malum in se*” u apsolutnom smislu, dok biti gusar znači biti neprijatelj celog čovečanstva *lein Feind der ganzen Menschheit/* i voditi rat protiv čovečanstva */gegen die Menschheit geführter Krieg/*. *Das international-rechtliche Verbrechen des Angriffskrieges*, Berlin, Duncker und Humblot, 1991, S. 50-54.

42 *The English Works of Thomas Hobbes*, Vol. VI, pp. 70-75.

koji ne koriste razum (deca, budale ili glupani, i ludaci⁴³) onda se tačno zna, pre zakona ili prava, ko je veleizdajnik.

Hobbes (ponavljam, ne samo Hobbes, ali pre svih Thomas Hobbes, sin vikara (*vicarius* ili *diakonos* je doslovno ministar ili predstavnik) od Charlton-a i Westport-a) oduzima pravni i veličanstveni status koji je izdajnik imao u okviru zakona /kao *perduellis*/ i uništava razlikovanje izdajnika u odnosu na spoljnjeg neprijatelja /*hostis*/. Posledice ove intervencije, čiji je zalog tobožnja stabilnost poretka oličena u beskonačnoj vlasti Suverena, su zaista mnogobrojne: neprijatelj (onaj čovek koji „niti sluša niti komanduje“) nalazi se u državi a ne izvan nje; ratno stanje je već u državi; još gore, prirodno stanje je u svakom trenutku moguće u državi jer izdajnik nije pravedan nego nelojalan i nepravedni neprijatelj; Suveren više nije samo zaštitnik jer se prema delovima svoje suverenosti ponaša kao neprijatelj prema neprijatelju; kažnjavanje izdajnika Suveren može vršiti van zakona i pre prava; veleizdaja je moguća na svim mestima vlastodavnog niza a ne samo na vrhu; nema male izdaje jer je svaka velika.

Najvažnija posledica Hobbes-ovog preimenovanja veleizdajnika u *promenjivu* koja često krpi rupe suverenosti (izdajnik menja nacije, rasu, postaje terorista, nepravedni neprijatelj, *homo sacer*, gusar, bandit, itd.), izgleda da je drastično usporavanje i nikada dovoljno promišljanje *par excellence* izdajničke ideje koja bi možda mogla da prebaci granice suverenosti.⁴⁴ Mislim pre svega na večno traganje za zaštitom života o kome piše Leibniz, najvažniji Hobbes-ov kritičar, više od dvadeset godina posle smrti Hobbesa,⁴⁵ i mislim na večno traganje za otadžbinom jednog od najslavnijih izdajnika svih vremena, Sokratovog ljubimca, Alkibiada.⁴⁶ U Tukidiovog

43 „Slično tome, deca, budale i ludaci, koji ne koriste razum, mogu da postanu ličnosti zahvaljujući čuvarima ili starateljima /*Guardians or Curators*/, ali ne mogu da budu autori neke radnje koju vrše, sve dok, pošto otkriju upotrebu razuma, sami ne procene da li je ta radnja razumna.“ Prevod B. Mikulić, s. 116; prevod M. Marković, s. 172. Ed. R. Tuck, p. 113.

44 Cf. T. Nagel, „The Problem of Global Justice“, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 33, n° 2, pp. 113-147.

45 U pismu Falaisau, koje je napisano u Hanoveru 8 jula 1705, Leibniz po prvi put imenuje državu imenom koje su koristili Rimljani *les Latins*, *Respublica*, i definiše je kao društvo čiji je cilj zajednička sigurnost *lla seuretè commune*. Na kraju pisma Leibniz kaže: „Dozvoljeno je podanicima da se zakunu na vernost neprijatelju *de prester serment de fidelitè à l'ennemi*, gospodaru koji ih je osvojio, pošto njihov predjašnji gospodar nije bio u stanju da im obezbedi sigurnost.“ *Die Werke von Leibniz*, ed. O. Klopp 1884, Hanover, Volume IX, letter number CCCXXXI, 142-143.

46 Kao jedan od tri komandanta države Atine, predao se neprijatelju, Sparti, potom je ratovao protiv Atine, a da mu Spartanci nikada nisu verovali, da bi se ponovo vratio u Atinu i postao general od 411 do 406 godine. Kada je prvi put napustio Atinski tabor, piše Plutarch u *Životopisima*, neko ga je prepoznao i pitao: 'Da li ne veruješ svojoj otadžbini, Alkibiade?' 'U sve verujem, rekao je, ali kada je u pitanju moj život /*psihes*/, ne verujem ni svojoj rodjenoj majci.' A kada se

knjizi *Istorija Peloponeskog rata*, koju je Hobbes preveo još 1628 godine, u čuvenom govoru o svom otpadništvu (reč „izdaja” se ne pominje), Alkibiad kaže sledeće:

A što se tiče ljubavi prema otadžbini, nemam je kada mi ona nanosi zlo, a imam kada živim u njoj sigurno kao jedan od njenih građana.⁴⁷ Ne mislim da imam otadžbinu i da sam se danas digao protiv nje; pre će biti da sam u traganju da je ponovo zadobijem jer je nemam (jer je prestala da postoji). Istinski volimo otadžbinu, ne onda kada odbijamo da joj se suprotstavimo (da je napadnemo) pošto smo je nepravedno izgubili, već kada se svim sredstvima, u rešenosti naše želje, prisiljujemo da je ponovo povratimo.⁴⁸

Petar Bojanić

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd

pročulo da ga je *polis* osudio na smrt, rekao je: ‘Pokazaću im da sam i dalje živ.’ *Plutarch’s Lives*, Volume IV, London, William Heinemann, 1914, p. 59 (22. 2).

- 47 Hobbes prevodi ovako: „I love not my country, as wronged by it, but as having lived in safety in it.“ U fusnoti Hobbes navodi još jednu varijantu prevoda: „I retain ot my love of country, wherein I am wronged by it, but wherein I lived in safety in it as one of the citizens.“ *The English Works of Thomas Hobbes*, Volume IX, p. 213.
- 48 Prevod odlomka je moj ali sam se istovremeno oslanjao na nekoliko različitih prevoda na francuski, odnosno engleski jezik (Bodin i de Romilly, Smith i naravno Hobbes). Na našem jeziku jedan od prevoda je objavljen 1991 godine (*Povijest Peloponeskog rata*, Beograd, Dereta, s. 372.): „Ljubav prema domovini ne gajim sada, kada mi se čini nepravda, ali sam je gajio kada sam u njoj sigurno živio kao građanin. Ne mislim, da sada idem protiv domovine, koju imam, nego mnogo radije želim opet steći domovinu, koje nemam. Pravi rodoljub nije onaj, koji ne navaljuje na svoju domovinu, pošto ju je nepravedno izgubio, nego onaj, koji iz žudnje za njom, na svaki način pokušava je dobiti natrag.”

Petar Bojanić

Den Souverän töten, das Vaterland um(zu)bringen, der Feind der Mutter sein
Über die Bedingungen und Paradoxe der Repräsentation bei Thomas Hobbes
(Zusammenfassung)

Im Text wird zunächst Hobbes' Interpretation des Verrats und des Hochverrats vorgestellt. Hobbes versucht, zwei alte Institutionen des römischen Rechts seiner Zeit und dem Wissensstand in Theologie und Philosophie anzupassen. Die Figur des Verrats (und des Verräters) ist sehr bedeutsam im Kontext von Hobbes' Verständnis des Souveräns und der Souveränität. Der zentrale Abschnitt des Texts unternimmt den Versuch, im Rahmen von Hobbes' Begriff der Repräsentation, über den er im 16. Kapitel des "Leviathan" spricht, den Ursprung und die unbedingte Bedingung des Verrats als solchen aufzudecken. Der Akt des Verrats, in dem wir die verräterische Geste (oder die Dynamik des Verrats) entdecken können, könnten in dem sogenannten Paradox der Repräsentation und der Prokuration gefunden werden. Der Verräter unterbricht die Kette der Übertragung der Macht und der Bemächtigung, er hebt die Repräsentation und das Sprechen im Namen eines anderen auf. Wie ist dies möglich? Enthält das Sprechen und Handeln im eigenen Namen immer ein Element des Verrats?

SCHLÜSSELBEGRIFFE: Verrat, Repräsentation, Souveränität, Vaterland, Paradox, Feind